

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Το αρχαίο ελληνικό θέατρο και η πρόσληψή του

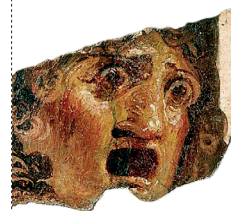
Πρακτικά του Δ' Πανελληνίου Θεατρολογικού Συνεδρίου

Επιμέλεια: Κωνσταντίνος Κυριακός

Πάτρα 2015

Το αρχαίο ελληνικό θέατρο και η πρόσληψή του
Πρακτικά του Δ' Πανελληνίου Θεατρολογικού Συνεδρίου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ISBN: 978-960-89231-1-9

Διονύσιος Δεβάρης: η θεατρική του δράση και η συμβολή του στην αναβίωση του αρχαίου δράματος στις αρχές του 20^{ού} αι.

Ο ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΔΕΒΑΡΗΣ ΓΕΝΝΗΘΗΚΕ ΤΟ 1883 στη Λευκάδα, όπου από παιδί συνδέθηκε φιλικά με τον Άγγελο Σικελιανό, με τον οποίο υπήρξε συμμαθητής στο εκεί Ελληνικό Σχολείο και αργότερα στο ιστορικό τετρατάξιο Γυμνάσιο Λευκάδας.¹ Αμέσως μετά την αποφοίτηση του ο Δεβάρης έρχεται στην Αθήνα, όπου, μέσω του Άγγελου και της Ελένης Σικελιανού, γνωρίζεται με τον Κωνσταντίνο Χρηστομάνο και γίνεται «μύστης» στη «Νέα Σκηνή».² Για την περίοδο εκείνη, ο Μήτσος Μυράτ θυμάται χαρακτηριστικά:

Ο Δεβάρης [...] φλεγματικός, σαν Εγγλέζος τουρίστας, απαθής, αδιάφορος, ψυχραιμς και στις πιο άγριες αναποδιές, αποφθεγματικός στις λιγόλογες απαντήσεις του, σου αναποδογύριζε τις πλέον σοβαρές κουβέντες για να τις χρωματίσει με τη δική του κοροϊδευτική όψη. Ένα μικρός καλόκαρδος φιλόσοφος... Διασκέδασή του τα βιβλιοπωλεία και το ξεφύλλισμα των βιβλίων. Ο Χρηστομάνος τον είχε πάντα στα δεξιά του, ίσως γιατί του ερχόταν λίγο στο ανάστημα, μα πιο πολύ γιατί τον είχε του χεριού του... και τον έβριζε απάνθρωπα».

Στις αρχές του 1902 η συνεργασία του Δεβάρη με τη «Νέα Σκηνή» διακόπτεται και ο νεαρός ηθοποιός μετέχει για μια σεζόν στο θίασο του Δ. Κοτοπούλη και τον Αύγουστο της ίδιας χρονιάς επανασυνδέεται με το Χρηστομάνο.³

Ο Δεβάρης, ως μύστης της «Νέας Σκηνης», αφού έπαιξε σε περισσότερες από είκοσι κωμωδίες⁴ (όπως: *Η νύφη μου*,⁵ *Οι σύζυγοι της Λεοντί-*

¹ Αναλυτικά για το Γυμνάσιο Λευκάδας βλ. Δημήτριος Τσερές, Δημήτριος Σκλαβενίτης και Ντίνος Σολδάτος, *Αφιέρωμα στο Γυμνάσιο Λευκάδας*, Λευκάδα 2002.

² Αντώνης Γλυτζουρής, *Η σκηνοθετική τέχνη στην Ελλάδα. Η ανάδυση και η εδραίωση της τέχνης του σκηνοθέτη στο νεοελληνικό θέατρο*, Αθήνα 2001, 351. (η βιβλιογραφία για τον Χρηστομάνο είναι εκτενής, βλ. Πούχγερ, Σπάθης κ.α.). Βλ. επίσης: Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Σωματείο Ελλήνων Ηθοποιών. 80 χρόνια 1917-1997*, Αθήνα 1999, 63.

³ Αντώνης Λεπενιώτης, *Των Δραγούμης – Μαρίκα Κοτοπούλη – Μήτσος Μυράτ. Η ανατομία μίας πολιτικοθεατρικής δυναστείας*, τόμ. Α', Αθήνα 1996, 212, 220, 221.

⁴ Ο *λωποδύτης*, 6 Αυγούστου 1902 και 7 Αυγούστου 1902 [Θ.Μ. Κωδ. Πρ.: 27/2-3959 και 27/2-21096], *Η κούνια*, 4 Ιουνίου 1903, [Θ.Μ. Κωδ. Πρ.: 27/3-55741], *Το βουλευτιλίκι*, 7

νης, *Τελευταία απ' όλες, Η Παριζιάνα, Η γκαρσονιέρα, Το κατάβρεγμα του έρωτα, Η χρυσή αράχνη κ.ά.*), υποστηρίζοντας κυρίως δευτεραγωνιστικούς ρόλους, έλαβε μέρος και στην *Αντιγόνη* – σε μετάφραση του ίδιου του Χρηστομάνου – το Νοέμβριο του 1903, ερμηνεύοντας τον ρόλο του Εξάγγελου.

Στα τέλη του Οκτωβρίου του 1903 ο αθηναϊκός Τύπος αναμένει αγωνιωδώς την *Ορέστεια* του Οικονόμου στο Βασιλικό Θέατρο (1 Νοεμβρίου 1903) με εκτενή άρθρα για τον Αισχύλο, τον Οικονόμου⁶ και τους συντελεστές, ενώ η *Αντιγόνη* της «Νέας Σκηνης» (2 Νοεμβρίου 1903) απλά προαναγγέλλεται με σύντομες αναφορές.⁷ Η ίδια τακτική ακολουθή-

Ιουνίου 1903, [Θ. Μ. Κωδ. Πρ.: 27/3-4018], *Η χρυσή αράχνη*, 16 Ιουνίου 1903, [Θ.Μ. Κωδ. Πρ.: 27/3-4020], *Πως μιλούμε τα Αγγλικά*, 24 Ιουνίου 1903, [Θ.Μ. Κωδ. Πρ.: 27/3-4021], *Το κατάβρεγμα του έρωτος*, 24 Ιουνίου 1903, [Θ.Μ. Κωδ. Πρ.: 27/3-4021], *Η κόρη του Ιεφθά*, 30 Ιουνίου 1903, [Θ.Μ. Κωδ. Πρ.: 27/3-4022], *Τα νειάτα*, 29 Ιουλίου 1903, [Θ. Μ. Κωδ. Πρ.: 27/3-21123], *Η γκαρσονιέρα*, 11 Ιουλίου 1903, [Θ. Μ. Κωδ. Πρ.: 27/3-4030], *Οι ερωτευμένοι*, 21 Ιουλίου 1903, [Θ.Μ. Κωδ. Πρ.: 27/3-4025], *Η Παριζιάνα*, 25 Ιουλίου 1903, [Θ.Μ. Κωδ. Πρ.: 27/3-4024], *Η τελευταία απ' όλες*, 9 Αυγούστου 1903, [Θ.Μ. Κωδ. Πρ.: 27/3-4034], *Το ξένο ψωμί*, 16 Αυγούστου 1903, (Πανελλήνια πρώτη), [Θ.Μ. Κωδ. Πρ.: 27/3-4035], *Ο μίτος της Αριάδνης*, 16 Αυγούστου 1903, [Θ.Μ. Κωδ. Πρ.: 27/3-4035], *Η αρπαγή των Σαββίνων*, 23 Αυγούστου 1903 και 27 Αυγούστου 1903, [Θ.Μ. Κωδ. Πρ.: 27/3-4026 και 27/3-21122], *Ο Μαρκήσιος Βιλιέρ*, 14 Οκτωβρίου 1903, [Θ.Μ. Κωδ. Πρ.: 27/3-4043], *Η νύφη μου*, 28 Οκτωβρίου 1903, [Θ.Μ. Κωδ. Πρ.: 27/3-9040], *Οι σύζυγοι της Λεοντίνης*, 29 Οκτωβρίου 1903, [Θ.Μ. Κωδ. Πρ.: 27/3-4027], *Αντιγόνη*, 2 Νοεμβρίου 1903, [Θ.Μ. Κωδ. Πρ.: 27/3-4028].

⁵ Στις 28 Οκτωβρίου 1903 είχε δοθεί τιμητική υπέρ των μελλονύμφων Μήτσου Μυράτ και Κυβέλης Ανδριανού. Παίχτηκαν *Η Σπίθα*, η β' πράξη της *Νύφης μου* και η β' πράξη των *Νειάτων* (βλ. εφ. *Αθήναι*, 28 Οκτωβρίου 1903).

⁶ Η *Πρωία* δεν αναφέρεται πουθενά στη «Νέα Σκηνη», ενώ εκθειάζει την επικείμενη παράσταση του Οικονόμου στο Βασιλικό (βλ. εφ. *Πρωία*, 28 Οκτωβρίου 1903), όπως, επίσης, και η εφημερίδα *Αθήναι* εξέδωσε δισέλιδο αφιέρωμα για την *Ορέστεια*, ενώ η *Αντιγόνη* απλά αναφέρθηκε ως επικείμενη παράσταση (βλ. εφ. *Αθήναι*, 1 Νοεμβρίου 1903).

⁷ Οι στήλες του θεάτρου φιλοξενούσαν τα «δελτία Τύπου» της εποχής, τα οποία διανέμονταν από τη «Νέα Σκηνη» και τις περισσότερες φορές αναδημοσιεύονταν πανομοιότυπα: «Σήμερα Οι σύζυγοι της Λεοντίνης, η κωμωδία του Αλφρέδου Καπύς. Αύριον η υπό την προστασία του Δημάρχου η ευεργετική υπέρ του Κεντρικού Μακεδονικού Συλλόγου, το *Ξένο Ψωμί* του Ιβάν Τουργιενεφ με την *Ξανθάκη* ως Ολγα και τον Παπαγεωργίου ως Κουζάφσκι και *Πως μιλούμε τα Αγγλικά* του Τριστάν Μπερνάρ» (βλ. «Θέατρα: η «Νέα Σκηνη»», εφ. *Εμπρός*, 29 Οκτωβρίου 1903, αλλά και «Θέατρα: Η «Νέα Σκηνη»», εφ. *Αθήναι*, 29 Οκτωβρίου 1903). Επίσης: «Σήμερα η προτελευταία παράστασις της. *Η Παριζιάνα* του Μπεκ, με την Κυβέλη Ανδριανού και *Πως μιλούμε τα Αγγλικά...*» από τη «Νέα Σκηνη» είχε δοθεί στον Τύπο και η διανομή, η οποία δημοσιεύθηκε στις εφημερίδες δύο ημέρες πριν την παράσταση (βλ. «Θέατρα. «Νέα Σκηνη»», εφ. *Αθήναι*, 31 Οκτωβρίου 1903 και «Θέατρα. Νέα Σκηνη», εφ. *Εμπρός*, 31 Οκτωβρίου 1903 και «Θέατρα. «Νέα Σκηνη»», εφ. *Άστυ*, 31 Οκτωβρίου 1903). Την παραμονή της παράστασης η εφημερίδα *Εστία* σχεδόν προκλητικά αναφέρεται εκτενώς στην παράσταση του Βασιλικού και για τη «Νέα Σκηνη» αναφέρει: «Η αποχαιρετιστήρια της «Νέας Σκηνης» με την *Αντιγόνη* σε μετάφραση του Κωνσταντίνου Χρηστομάνου». (βλ. «Θέατρα: Δημοτικόν», εφ. *Εστία*, 1 Νοεμβρίου 1903 και εφ.

θηκε και μετά την παράσταση όπου η μεγαλύτερη μερίδα του τύπου αγνόησε την «Αντιγόνη» και επικεντρώθηκε στην περιβόητη «αποτυχία» της μετάφρασης του Σωτηριάδη.⁸ Οι ελάχιστες κριτικές που γράφτηκαν για την παράσταση της «Νέας Σκηνης» ήταν αρνητικές⁹ και εστιάστηκαν στη μετάφραση του Χρηστομάνου αποφεύγοντας να αξιολογήσουν τις ερμηνείες των ηθοποιών. Ακόμα και η μοναδική κάπως μετριοπαθής κριτική της εφημερίδας *Άστυ* επισήμανε την ανεπιτυχή εκλογή των γλωσσικών όρων όπως «κλωτσοσκούφι» ή «τσίτσιδο» και παρότρυνε το κοινό να παρακολουθήσει την επαναληπτική παράσταση.¹⁰ Η «Αντιγόνη», πράγματι, επαναλήφθηκε ακόμα ένα βράδυ, στις 3 Νοεμβρίου 1903,¹¹ ύστερα από απαίτηση του κοινού, παράσταση με την οποία η «Νέα Σκηνή» ολοκλήρωσε τη θεατρική της περίοδο στην Αθήνα.¹² Ο Δεβάρης δεν ακολούθησε το θίασο στη Σμύρνη, αλλά επέστρεψε στη Λευκάδα και ο *Εξάγγελος* έμελλε να είναι ο τελευταίος του ρόλος στο θίασο του Χρηστομάνου.

Το 1905 αποφασίζει να φύγει για την Αμερική και λίγες ημέρες πριν αναχωρήσει δημοσιεύει στο *Νουμά* ένα σύντομο διήγημά του με τον τίτλο *Ξένη*, που κλείνει με τα εξής λόγια: «Ω, γλυκιά πατρίδα μου και χώμα που πατώ άγιο, ω, πατρίδα μου, που δεν αναπνές παρά αγάπη. Μανούλα μου, έχε γεια, έχε γεια! Το φτωχικό μου πια το αρνιέμαι!». ¹³ Το Δεκέμβριο του 1905¹⁴ ο Διονύσιος Δεβάρης φθάνει στη Νέα Υόρκη και λίγους μήνες αργότερα τον Ιούλιο του 1906 υποδέχεται τον κατά τρία χρόνια

Νέον Άστυ, 2 Νοεμβρίου 1903). Ανήμερα της πρεμιέρας της *Αντιγόνης* η εφημερίδα *Χρόνος* στην πρώτη σελίδα δημοσιεύει φωτογραφίες της Κυβέλης, της Ελένης Πασαγιάννη και της Ειμαρμένης Ξανθάκη (βλ. εφ. *Χρόνος*, 2 Νοεμβρίου 1903).

⁸ Οι κριτικές για την *Ορέστεια* είναι στο σύνολό τους αρνητικές (βλ. εφ. *Εστία*, 2 Νοεμβρίου 1903 και εφ. *Χρόνος*, 2 Νοεμβρίου 1903 και εφ. *Άστυ*, 3 Νοεμβρίου 1903).

⁹ Η εφημερίδα *Χρόνος* χαρακτήριζε την παράσταση «αποτυχία» επισημαίνοντας ότι στη δεύτερη πράξη το κοινό άρχισε να γελά με λέξεις της μετάφρασης, όπως: «τσίτσιδο» και «κλωτσοσκούφι» κ.α. Αναφέρεται ότι η Ξανθάκη συνεπήρε το κοινό ως *Αντιγόνη* και ειρωνικά καταλήγει ότι το μόνο αρχαιοπρεπές ήταν η παρουσία της Ντάνκαν με αρχαίο ένδυμα σε θεωρείο της πρώτης σειράς (βλ. «Θεατρικά: η χθεσινή της *Αντιγόνης*», εφ. *Χρόνος*, 3 Νοεμβρίου 1903). Ενώ η εφημερίδα *Αθήναι* με τον τίτλο «Η δολοφονία της *Αντιγόνης*» χαρακτήρισε την παράσταση «τριχακουργία» (βλ. «Θέατρα: Η δολοφονία της *Αντιγόνης*», εφ. *Αθήναι*, 3 Νοεμβρίου 1903).

¹⁰ «Η «Νέα Σκηνή» εις το Δημοτικόν: *Αντιγόνη*», εφ. *Άστυ*, 3 Νοεμβρίου 1903.

¹¹ «Επειτα από απαίτηση του κοινού επανάληψη της *Αντιγόνης* σήμερα» (βλ. «Θέατρα: «Νέα Σκηνή»», εφ. *Εμπρός*, 3 Νοεμβρίου 1903).

¹² «Θέατρα: «Η Νέα Σκηνή»», εφ. *Εμπρός*, 30 Οκτωβρίου 1903 και «Θεατρικά: «Νέα Σκηνή»», εφ. *Χρόνος*, 2 Νοεμβρίου 1903.

¹³ Διονύσιος Δεβάρης, «Κουβέντες για παιδιά. *Ξένη*», *Νουμάς*, 3, 158 (1905) 11, 12.

¹⁴ Ο Διονύσιος Δεβάρης στις 19 Δεκεμβρίου 1905 φθάνει στη Νέα Υόρκη έχοντας αποπλεύσει από τη Νάπολη με το υπερωκεάνιο *Gallia*. Τελευταίος τόπος διαμονής του ήταν η Αγία Μαύρα (παλιά ονομασία της Λευκάδας). Ήταν τότε 22 ετών και άγαμος (βλ. Ellis Island, Port of New York Passenger Records: Denis Devaris).

μικρότερο αδερφό του Ανδρέα Δεβάρη.¹⁵ Στις 7 Δεκεμβρίου 1906, από τη Βοστώνη, όπου τα δύο αδέρφια είχαν εγκατασταθεί, ο Ανδρέας Δεβάρης στέλνει μία επιστολή στο Νουμά, όπου περιγράφει τις αντιξοότητες της διαμονής τους στο Νέο Κόσμο.¹⁶ Τα δύο αδέρφια αλλάζουν συχνά εργασίες για να επιβιώσουν και, παράλληλα, ο Διονύσιος σπουδάζει Αγγλική φιλολογία, ενώ ο Αντρέας ασχολείται με τον αθλητισμό συμμετέχοντας σε μαραθώνιους δρόμους.¹⁷

Το 1910 φθάνει στην Αμερική η οικογένεια Duncan: ο Raymond, η Πηνελόπη, ο μικρός γιος τους Μενάκλας και η αδερφή της Πηνελόπης, η Ελένη. Οι Δεβάρηδες γνωρίζονται από παιδιά με τις αδερφές Σικελιανού και είναι αυτοί που υποδέχονται τους νεοαφιχθέντες στη Νέα Υόρκη. Ο Duncan αρχικά σχεδιάζει να παρουσιάσει αποσπάσματα τραγωδιών και να δώσει διαλέξεις αρχαιοελληνικού περιεχομένου. Ερχόμενος όμως σε επαφή με τον Διονύσιο Δεβάρη επαναπροσδιορίζει τα σχέδια του και αποφασίζει να σκηνοθετήσει την παράσταση της *Ηλέκτρας* του Σοφοκλή.

Τον Ιανουάριο¹⁸ του 1910 γίνονται οι πρόβες και παράλληλα οι επαφές για την εξασφάλιση του κατάλληλου χώρου. Την ίδια περίοδο ο Ανδρέας Δεβάρης συλλαμβάνεται, για πρώτη φορά, με την κατηγορία παραμέλησης ανηλίκου, επειδή περιπλανιόταν στην παγωμένη Νέα Υόρκη με τον μικρό Μενάκλα, ο οποίος φορούσε κοντό χιτώνα και σανδάλια, και ήταν, σύμφωνα με τα δημοσιεύματα, μελανιασμένος από το ψύχος, ενώ ο ίδιος ο Αντρέας Δεβάρης δεν είχε υιοθετήσει ακόμα την αρχαιοελληνική περιβολή.¹⁹ Το Φεβρουάριο δίνονται οι πρώτες παραστάσεις, όπου παρουσιάζεται η *Ηλέκτρα*²⁰ και απόσπασμα της *Άλκηστης* στο πρωτότυπο. Στην *Ηλέκτρα* ο Διονύσιος Δεβάρης ερμηνεύει τον Ορέστη και στην *Άλκηστη* τον Άδμητο, ενώ ο Ανδρέας Δεβάρης τον Παιδαγωγό

¹⁵ Ο Ανδρέας Δεβάρης έφθασε στη Νέα Υόρκη στις 7 Ιουλίου 1906. Είχε επιβιβαστεί στο υπερωκεάνιο Dora στην Πάτρα και όπως και στην περίπτωση του αδερφού του τελευταίος τόπος διαμονής στην Ελλάδα ήταν η Αγία Μαύρα. Όταν έφθασε ήταν 20 χρονών και άγαμος. (βλ. Ellis Island, Port of New York Passenger Records: Andrew Devaris).

¹⁶ Ανδρέας Δεβάρης, «Εντυπώσεις από την Αμερική», *Νουμάς*, 5, 230 (1907) 3, 4.

¹⁷ Από τις 8 έως τις 13 Μαρτίου 1909 συμμετείχε στον Six-day race Madison Square Garden, όπου επρόκειτο για έναν πολυήμερο αγώνα αναβίωσης του Μαραθωνίου στους δρόμους της Νέας Υόρκης και στο Central Park. Συναθλητής του Ανδρέα Δεβάρη ήταν ο Ν. Αθανασιάδης, αλλά δεν κατάφεραν να διακριθούν (βλ. *New York Times*, 25 Feb. 1909 και *New York Times*, 7 March 1909).

¹⁸ Τέλη Ιανουαρίου και αρχές Φεβρουαρίου δίνονται τέσσερις παραστάσεις χορού, στο Jordan Hall της Βοστώνης, όπου συμμετέχουν μόνο ο Raymond και η Πηνελόπη (βλ. *Boston Evening Transcript* (Boston, Mass.), χωρίς αρίθμηση, 14 Jan. 1910).

¹⁹ *New York Times*, 9 Jan. 1910.

²⁰ Duncan dances in "Electra". Trips Lightly in His Besandled Feet - Mrs. Duncan as Elektra, *New York Times*, 12 April 1909.

στην *Ηλέκτρα*.²¹ Επίσης γνωρίζουμε ότι έπειτα από εισήγηση του Δ. Δεβάρη παίζεται και μία νεοελληνική κωμωδία, ο τίτλος της οποίας δεν μνημονεύεται, με σκοπό την ελάφρυνση της βαριάς ατμόσφαιρας των τραγωδιών, ιδιαίτερα για το κοινό των Ελλήνων μεταναστών, οι οποίοι δεν ήταν εξοικειωμένοι με την αρχαία ελληνική. Οι κριτικές για τις ερμηνείες υπήρξαν θετικές, αν και συγκρατημένες, εκτός από εκείνες που αναφέρονταν στο Διονύσιο Δεβάρη, οι οποίες ήταν διθυραμβικές.²²

Την ίδια περίοδο οργανώνεται από τον Duncan διαδήλωση εναντίον της *Ηλέκτρας* του Χόφμανσταλ, που παιζόταν την ίδια περίοδο στη Manhattan Opera. Σύμφωνα με δημοσιεύματα της εφημερίδας *New York Times* ο Duncan διακηρύττει ότι το έργο του Χόφμανσταλ αποτελεί δυσφήμιση για τους αρχαίους τραγικούς, και φαίνεται να δηλώνει: «Γνώριζα τον Χόφμανσταλ, το συγγραφέα αυτής της “Ηλέκτρας”, όταν ζούσα στη Βιέννη. Είχε παρακολουθήσει ορισμένες διαλέξεις μου. Αργότερα ήταν πρωτοπαίχτηκε το έργο του με ικέτευσε να μην το παρακολουθήσω, λέγοντάς μου πως ντρεπόταν για αυτό». Στη διαδήλωση που πραγματοποιήθηκε έξω από την ελληνική εκκλησία της Νέας Υόρκης συμμετείχαν και οι αδερφοί Δεβάρη.²³

Τους επόμενους δύο μήνες²⁴ δίνονται άλλες εννέα παραστάσεις,²⁵ στις οποίες έχει ενσωματωθεί χορός Αμερικανίδων και ορχήστρα Ελλήνων.²⁶ Και για ακόμα μια φορά η κριτική ξεχωρίζει το Διονύσιο Δε-

²¹ Οι πρώτες παραστάσεις δίνονται στο Carnegie Lyceum, ένα θέατρο που κατασκευάστηκε το 1899 και σήμερα δεν σώζεται. Στις 22 Φεβρουαρίου 1910 δίνεται η δεύτερη παράσταση του θιάσου στη Νέα Υόρκη με τη διανομή: Πηνελόπη Duncan-Ηλέκτρα, Ελένη Σικελιανού-Κλυταιμνήστρα και Άλκηστις, Διονύσιος Δεβάρης-Ορέστης και Άδμητος, Αντρέας Δεβάρης-Παιδαγωγός, Raymond Duncan-Αίγισθος. (βλ. «Η χθεσινή επιτυχία», εφ. *Ατλαντίς*, 23 Φεβρουαρίου 1910).

²² «Ο κ. Δεβάρης απέδειξε ότι είναι καθ' όλα τέλειος ηθοποιός» (βλ. *Η παράσταση του Σαββάτου*», εφ. *Ατλαντίς*, 14 Φεβρουαρίου 1910).

²³ Greeks condemn opera of “Electra”. Raymond Duncan says modern play is degenerate in its intent. To show “Electra” of Sophocles, *New York Times*, 8 Feb. 1910.

²⁴ “Lombros Coromelas, Grecian Ambassador to the United States, has promised to attend the first performance of Electra at the Berceley Theatre (1894-1912) tonight, coming from Washington with his staff. Raymond Duncan has received a cablegram from King George of Greece, asking him to repeat the performance in Athens later in the year” (βλ. “Theatre’s notes”, *New York Times*, 11 April 1910).

²⁵ Week’s bills at the theatres, *New York Times*, 29 March 1910.

²⁶ Theatrical notes. *New York Times*, 29 March 1910. Επίσης: Συμμετείχαν ακόμα δύο Έλληνες, οι Γεράσιμος Σουμίλας και Δημήτριος Φατούρος, οι οποίοι σύμφωνα με το δημοσίευμα ήταν φοιτητές του Παν. Αθηνών. Επίσης, στην ορχήστρα Ελλήνων συμμετείχαν και τέσσερις Αμερικανοί, καθώς και βιολοντσελίστας F. Bareblatt (βλ. «Μία ελληνική εορτή εν Νέα Υόρκη. Η αναγέννησις του Ελληνικού Δράματος», εφ. *Ατλαντίς*, 11 Απριλίου 1910).

βάρη.²⁷ Ακολούθησε περιοδεία στη Φιλαδέλφεια,²⁸ στο New Jersey,²⁹ στο Σικάγο,³⁰ στο Milwaukee,³¹ στο Saint Louis,³² στο Kansas,³³ στο Denver,³⁴ στο Salt Lake City,³⁵ όπου δίνονταν παραστάσεις και διαλέξεις. Ο Τύπος, ελληνικός και αμερικανικός, παύει να σχολιάζει τις ερμηνείες και αναλώνεται συχνά σε περιστατικά, συχνά ευτράπελα, που σχετίζονται με την περιβολή των μελών του θιάσου με αρχαίες ελληνικές χλαμύδες (απαγορεύσεις εισόδου σε εστιατόριο,³⁶ σύλληψη του Διονυσίου Δεβάρη επειδή ο άνεμος σήκωσε τη χλαμύδα του σε δημόσιο χώρο,³⁷ διωγμός του θιάσου,³⁸ ξυλοδαρμός³⁹ και δικαστικές περιπέτειες⁴⁰ του Ανδρέα Δεβάρη, δημόσιες προσβολές κατά της Πηνελόπης Duncan⁴¹ κ.ά.).

²⁷ «Εξαιρέτως δε καλά υπεδύθη ο κ. Δεβάρης τον Ορέστην» (βλ. «Η χθεσινή παράσταση της *Ηλέκτρας*», εφ. *Ατλαντίς*, 12 Απριλίου 1910).

²⁸ «Ο θιάσος Δούγκαν εν Φιλαδελφεία», εφ. *Ατλαντίς*, 16 Απριλίου 1910.

²⁹ Εφ. *Ατλαντίς*, 28 Μαΐου 1910.

³⁰ «Το κήρυγμα του Δώγκαν εις το Σικάγον», εφ. *Ατλαντίς*, 4 Ιουνίου 1910 και 8 Ιουνίου 1910.

³¹ *The Milwaukee Journal* (Milwaukee, Wi.) 17 Oct. 1910. «*Ηλέκτρα* στο Davidson Theatre», εφ. *Ατλαντίς*, 17 Ιουνίου 1910. (Το Davidson Theatre λειτούργησε από το 1890 έως το 1954).

³² Στο Delmar Garden. (βλ. «Παράστασις της *Ηλέκτρας*», εφ. *Ατλαντίς*, 9 Αυγούστου 1910).

³³ «Ευεργετική παράστασις δια τον ναύλον ελληνοπαίδος», εφ. *Ατλαντίς*, 6 Σεπτεμβρίου 1910.

³⁴ «Μετά το Κάνσας ο επόμενος σταθμός ήταν το Denver, Colorado, όπου δίνεται διάλεξη και παράσταση της *Ηλέκτρας*. Πλήθος Ελλήνων υποδέχθηκαν το θιάσο στο σταθμό εν μέσω καταρακτώδους βροχής. (βλ. Ο Δώγκαν εις Denver», εφ. *Ατλαντίς*, 8 Σεπτεμβρίου 1910). Η πρώτη παράσταση δόθηκε στο Casino Theatre, τη δεύτερη εβδομάδα του Σεπτεμβρίου. Η επιθεωρήτρια σχολείων της πολιτείας του Colorado η Mar. C. Bradfonl υποσχέθηκε να παρακολουθήσουν την παράσταση όλοι οι μαθητές του Denver. (βλ. εφ. *Ατλαντίς*, 12 Σεπτεμβρίου 1910).

³⁵ «Ο Δώγκαν εν Σωλτ Λέικ Σίτυ», εφ. *Ατλαντίς*, 21 Οκτωβρίου 1910.

³⁶ «Πάθημα του κυρίου Δώγκαν», εφ. *Ατλαντίς*, 28 Μαΐου 1910.

³⁷ «Duncan style of clothes forbidden in Kansas City», *Daily Phoenix* (Saskatoon, Canada), 53, 31 Sept. 1910, 4.

³⁸ Ο Διονύσιος Δεβάρης βρισκόταν με το θιάσο στην πόλη του Κάνσας. Ενώ περπατούσε στη Λεωφόρο Grand και συνομιλούσε με Έλληνα λούστρο, δυνατός άνεμος σήκωσε τη χλαμύδα του, η οποία τυλίχτηκε στο λαϊμό του. Το πρωτοφανές θέαμα έκανε δεκάδες διαβάτες να τον περικυκλώσουν. Ο Διονύσιος Δεβάρης συνελήφθη από τον αστυνομικό Homer Lee και οδηγήθηκε στο αστυνομικό τμήμα. Ο διευθυντής της αστυνομίας Griffin διέταξε να μην παραταθεί η παραμονή του θιάσου στο Κάνσας πέρα των δύο ημερών. («Ο Δώγκαν αποκλείεται εκ Κάνσας Σίτυ. Σύλληψις του κ. Δεβάρη», εφ. *Ατλαντίς*, 5 Σεπτεμβρίου 1910).

³⁹ «Ο Ανδρέας Δεβάρης... φορέσας και αυτός προ μηνός ελληνικήν ενδυμασίαν δια το ομοίομορφον του θιάσου [...] έπεσε θύμα βίαιης επίθεσης αστυνομικού στο San Francisco την ώρα που έβγαινε από το ελληνικό ξενοδοχείο «Αργοναύτης», στο οποίο του είχαν παραθέσει γεύμα οι Έλληνες της πόλης (βλ. «Ο Δεβάρης δειρόμενος υπό αστυφύλακος», εφ. *Ατλαντίς*, 27 Οκτωβρίου 1910).

⁴⁰ «Κράτησις αστυφύλακος κακοποιήσαντος του κ. Δεβάρη», εφ. *Ατλαντίς*, 31 Οκτωβρίου 1910 και «Απόρριψις της αγωγής του κ. Δεβάρη», εφ. *Ατλαντίς*, 2 Νοεμβρίου 1910

Ο Διονύσιος Δεβάρης υπήρξε ο ιθύνων νους της πολύμηνης περιοδείας του θιάσου του Duncan στις αμερικανικές πολιτείες. Ο άνθρωπος, που κατάφερε στη Νέα Υόρκη να εξασφαλίσει τη συμβολή της εφημερίδας *Ατλαντίδος* για τη δωρεάν διαφήμιση των παραστάσεων και, επιπλέον, διασφάλισε τη συμπάθεια και στήριξη της ελληνικής κοινότητας διοργανώνοντας μια ευεργετική παράσταση υπέρ της ορθόδοξης κοινοτικής εκκλησίας.⁴² Στο Κάνσας, ο Δεβάρης, έπεισε το Duncan να προσφέρει την είσπραξη μιας παράστασης για τον επαναπατρισμό στη Λευκάδα ενός μικρού αγοριού και μάλιστα για να είναι σίγουρος ότι η ευεργετική⁴³ θα αποφέρει επαρκή έσοδα δεν έπαιξαν την *Ηλέκτρα*, αλλά την *Γαλάτεια* του Βασιλειάδη.

Ο Διονύσιος Δεβάρης ήταν αυτός που διεκπεραίωνε όλα τα διοικητικά ζητήματα του θιάσου,⁴⁴ από τις κρατήσεις των θέσεων έως τις πληρωμές. Χάρη στο Διονύσιο Δεβάρη ο περιοδεύων θίασος, φθάνοντας σε κάθε νέα πόλη, συναντούσε εγκάρδια υποδοχή στους σιδηροδρομικούς σταθμούς από το εκεί ελληνικό στοιχείο, ενώ πάντα ακολουθούσαν εορταστικές εκδηλώσεις. Ο Δεβάρης πίστευε ότι η περιοδεία θα σημειώσει επιτυχία μόνο με τη στήριξη των ελληνικών κοινοτήτων και φρόντιζε εκ των προτέρων μέσω συχνών τηλεγραφημάτων να δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες για επιτυχημένες παραστάσεις. Αντιθέτως, ο Duncan σύμφωνα με το αρχικό του σχέδιο στόχευε προς την ακαδημαϊκή αμερικανική κοινότητα, επιθυμώντας να αναπαράγει την καθιερωμένη τότε πρακτική των αμερικανικών πανεπιστημίων, όπου οι καθηγητές κλασικών σπουδών αναλάμβαναν την αναβίωση των κειμένων της αρχαίας ελληνικής δραματουργίας από το πρωτότυπο.

Ο νέος προσανατολισμός που δόθηκε από το Δεβάρη αποδείχθηκε εκ των υστέρων ζωτικής σημασίας για το θίασο, αφού, όταν ο Duncan έ-

και «Νέα αγωγή του κ. Δεβάρη», εφ. *Ατλαντίς*, 9 Νοεμβρίου 1910 και «Οριστική απόρριψις της καταγγελίας του Δεβάρη», εφ. *Ατλαντίς*, 22 Νοεμβρίου 1910.

⁴¹ Χυδαίες φράσεις εναντίον της Πηνελόπης ανάγκασαν τον Raymond να γρονθοκοπήσει δύο νεαρούς Αμερικανούς (βλ. «Ο Δώγκαν έπαιξε γροθιές», εφ. *Ατλαντίς*, 2 Δεκεμβρίου 1910).

⁴² Δόθηκε στις 12 Απριλίου 1909 ευεργετική υπέρ του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου με την *Ηλέκτρα*, στο Berkley Theatre, θέατρο 1000 θέσεων, το οποίο δεν υπάρχει πια (βλ. εφ. *Ατλαντίς*, 26 Μαρτίου 1910). Στο Berkley Theatre είχε ανεβεί πρώτη φορά η *Ηλέκτρα* των Duncan στις 28 Μαρτίου 1910 (βλ. εφ. *Ατλαντίς*, 28 Μαρτίου 1910 και «Μία ευεργετική εσπερίς υπέρ της κοινοτικής εκκλησίας Νέας Υόρκης», εφ. *Ατλαντίς*, 8 Απριλίου 1910).

⁴³ Η παράσταση δόθηκε στο New Casino. Στο τέλος της *Γαλάτειας* παίχτηκε και μία σκηνή από την *Άλκηστη* («Ευεργετική παράσταση δια το ναύλον ελληνοπαίδος», εφ. *Ατλαντίς*, 6 Σεπτεμβρίου 1910).

⁴⁴ Εφ. *Ατλαντίς*, 17 Φεβρουαρίου 1910.

φθασε στη γενέτειρά του πόλη,⁴⁵ το San Francisco, όπου αυτή τη φορά Αμερικανοί υποδέχθηκαν το θίασο, και κυρίως την οικογένεια Duncan, το κοινό των παραστάσεων δεν απαρτιζόταν πια από ένθερμους Έλληνες, αλλά κυρίως από καχύποπτους Αμερικανούς αρχαιοελληνιστές, οι οποίοι στη συνέχεια καταδίκασαν την παράσταση της *Ηλέκτρας* και απέριψαν την προσπάθεια του φιλέλληνα καλλιτέχνη.⁴⁶ Τελικά, στον απόηχο των αρνητικών κριτικών, η περιοδεία, την οποία με τόσο κόπο είχε σχεδιάσει και υλοποιήσει ο Διονύσιος Δεβάρης, τερματίζεται άδοξα.

Το 1911 ο θίασος εγκαταλείπει την Αμερική και εγκαθίσταται στο Παρίσι, όπου εκεί συμπράττει μαζί του και η Εύα Πάλμερ (ερμηνεύει το ρόλο της Χρυσοθέμιδος). Η *Ηλέκτρα* παρουσιάστηκε δύο φορές, την πρώτη στα τέλη του 1911 στο Châtelet και τη δεύτερη το Φεβρουάριο του 1912 στο Trocadero. Δυστυχώς και οι δύο παραστάσεις αν και κίνησαν το ενδιαφέρον, δεν κατάφεραν να ενθουσιάσουν το παριζιάνικο κοινό.⁴⁷

Η θεατρική «Οδύσσεια» των δύο αδερφών από την Λευκάδα έληξε με την επιστροφή τους στην Ελλάδα. Ο Ανδρέας Δεβάρης εγκαταστάθηκε στη Δράμα, όπου έδρασε ως ζωγράφος, μυθιστοριογράφος και, αφού καταπιάστηκε με πολλά επαγγέλματα, εν τέλει εργάστηκε ως καθηγητής Αγγλικών. Ο Διονύσιος Δεβάρης προτίμησε την πρωτεύουσα, όπου δούλεψε ως δημοσιογράφος και αρχισυντάκτης σε πολλές εφημερίδες της εποχής – *Ελεύθερο Βήμα*, *Καθημερινή*, *Τέχνη* (η εφημερίδα του ζωγράφου Ερρίκου Φρατζεσκάκη), *Βραδυνή*, *Φωνή του Λαού*, *Κυριακάτι-*

⁴⁵ «Ο Δώγκαν εις την πατρίδα του», εφ. *Ατλαντίς*, 13 Οκτωβρίου 1910. Επίσης: όταν η οικογένεια Duncan έφθασε στο San Francisco οι συμπατριώτες του τους υποδέχθηκαν θερμά, «...η εφημερίς Examiner θαυμάζει την ανθηροτάτην υγείαν του μικρού Μενάλκα...». Στο Palace Hotel δόθηκε δεξίωση προς τιμήν του Raymond Duncan, με 300 προσκεκλημένους, ανάμεσά τους και η μητέρα του. (Βλ. εφ. *Ατλαντίς*, 27 Οκτωβρίου 1910 και 2 Νοεμβρίου 1910).

⁴⁶ Απέκρουσε το κύμα επιθέσεων με την έκδοση μιας τετρασέλιδης επιστολής (βλ. «Ραϋμόνδου Δώγκαν προς Καλιφορνίους. Επιστολή», εφ. *Ατλαντίς*, 11 Νοεμβρίου 1910).

⁴⁷ “Raymond Duncan, brother of the dancer Isadora Duncan, gave a performance of *Electra* by Sophocles on a Saturday afternoon in February 1912. The performance, complete with choir, dances and music recreated from antiquity drew polite interest, but no enthusiasm” (Βλ. Brian Morton, *Americans in Paris*, New York 1986, 43). Επίσης, βλ.: “Duncan continued on his way back to California. There with his wife and various other members of the family and friends of the famous poet, Angelos Sikelianos, his small troupe of Greek performers presented the play *Electra*, dancing in a sort of statue style copying poses of Greek vases in a mode two-dimensional and almost Egyptian. This, like his production of –again– *Electra* in Paris in 1912 with choral dances and music, did little to revive interest in the arts of ancient Greece or, indeed, to attract any audience. He ended up a rather sad and deeply eccentric figure in Paris». (Βλ. Simon Goldhill, *Who Needs Greek? Contests in the Cultural History of Hellenism*, Cambridge 2002, 120). Τέλος, αναλυτικά για τον Raymond Duncan βλ. Spindler Adela Roatcap, *Raymond Duncan: Printer, Expatriate, Eccentric Artist*, California 1991, 45.

κος Τύπος, Ακρόπολη, Αθηναϊκά Νέα – έως το τέλος της ζωής του στα μέσα της δεκαετίας του 1950.⁴⁸

Αν και η καριέρα του ως ηθοποιού έληξε πρόωρα, η σχέση του με το θέατρο διήρκεσε εφ' όρου ζωής. Ο Διονύσιος Δεβάρης το 1925 γράφει την τρίπρακτη ηθογραφική κωμωδία *Ο πρίγκιψ των δολαρίων*,⁴⁹ που παίζεται από το θίασο του Βασίλη Αργυρόπουλου «Ελληνική Κωμωδία». Το 1927 σκηνοθετεί την οπερέτα *Μις Τσάρλεστον*,⁵⁰ σε δικό του λιμπρέτο και μουσική του Θεόφραστου Σακελλαρίδη. Μάλιστα, για την ίδια παράσταση πείθει τον Κλεόβουλο Κλώνη να αναλάβει τα σκηνικά, ωθώντας τον στην σκηνογραφία.⁵¹

Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 ο Διονύσιος Δεβάρης σημειώνει έντονη θεατρική δραστηριότητα. Το 1932 συζητά συνεργασίες με το Σωκράτη Καραντινό και τον Βασίλη Ρώτα, οι οποίες όμως δεν ευοδώνονται. Το Μάιο του 1933 πραγματοποιεί την δεύτερη σκηνοθεσία του με κορίτσια από το οικοτροφείο απόρων και ανεβάζει την *Τύχη της Μαρούλας*, όπου ξεχωρίζει η Φρόσω Κοκόλα, η μετέπειτα πρωταγωνίστρια του Κουν.⁵² Το χειμώνα 1933-34 ο Δεβάρης γίνεται συνιδρυτής με τον Κουν και τον Τσαρούχη στη περίφημη «Λαϊκή Σκηνή», απ' την οποία όμως σύντομα αποχωρεί. Γι' αυτήν τη συνεργασία ο Γλυτζουρής αναφέρει: «Ο άνθρωπος που λειτούργησε καταλυτικά στην πρώτη επαφή του Κουν με τον άγνωστο κόσμο του ελληνικού θεάτρου ήταν ο Δεβάρης [...] ο λόγιος είχε παρακολουθήσει τις παραστάσεις του Κουν στο Κολλέγιο, αναγνώρισε μία νέα σκηνοθετική ιδιοφυΐα στο πρόσωπό του και του πρότεινε τη

⁴⁸ Ο Αντρέας Δεβάρης, αν και παντρεύτηκε, πέθανε άκληρος. Ο Διονύσιος, ο οποίος και αυτός αν και παντρεμένος δεν έκανε δικά του παιδιά, είχε υιοθετήσει την κόρη της οικιακής τους βοηθού, η οποία δεν βρίσκεται στη ζωή. Οι αδερφοί Διονύσιος και Αντρέας είχαν ακόμα δύο αδερφούς: τον Χρήστο, ο οποίος παρέμεινε στη Λευκάδα και υπήρξε ο πατέρας της Άννας Δεβάρη, της ηθοποιού και σκηνοθέτιδας, η οποία εν συνεχεία δίδαξε θέατρο στη Νέα Υόρκη και στις Ινδίες. Ο τέταρτος αδερφός ήταν ο Κώστας, ο οποίος έζησε στην Αθήνα και εργάστηκε ως προσωπάρχης της Εμπορικής Τράπεζας. (Μαρτυρίες των Σπ. Κ. Δεβάρη, ανιψιού του Δ. Δεβάρη και Άννας Νικοδήμου). Τον Αύγουστο του 2010 πραγματοποιήθηκε τιμητική εκδήλωση στη Λευκάδα για το Διονύσιο Δεβάρη, όπου μία οδός πήρε το όνομά του και τοποθετήθηκε σε τοίχο οικήματος η κατασκευασμένη από μπρούντζο προσωπογραφία του. Παράλληλα, οργανώθηκε, από την κυρία Άννα Νικοδήμου, ιδιοκτήτρια Ξενοδοχείου στη Λευκάδα, ημερίδα αφιερωμένη στον Διονύσιο Δεβάρη, όπου οι ομιλητές ήταν κυρίως μέλη της οικογένειας (Δυστυχώς δεν εκδόθηκαν πρακτικά).

⁴⁹ Χειρόγραφο στο αρχείο του Βασίλη Αργυρόπουλου, στο Ε.Λ.Ι.Α. (Πληροφορία από τον αδημοσίευτη μελέτη της κας Χρ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου για την ελληνική θεατρική βιβλιογραφία της περιόδου 1900-1940).

⁵⁰ Για αυτήν την οπερέτα βλ. και: Μανώλης Σεραγάκης, *Το ελαφρό μουσικό θέατρο στη Μεσοπολεμική Αθήνα. Τα γεγονότα και τα ζητήματα*, τόμ. Α', Αθήνα 2009, 264-9, 297, 475.

⁵¹ Αναστασία Κοντογιώργη, *Η σκηνογραφία του ελληνικού θεάτρου: 1930-1960*, Θεσσαλονίκη 2000, 61, 70.

⁵² Φρόσω Κοκόλα, *Ήλιε ανέτειλε, Ήλιε λάμψε και δώσ' μου*, Αθήνα 1989, 87-90.

σύσταση ενός νέου θιάσου». ⁵³ Την ίδια περίοδο επίσης μεταφράζει έργα του B. Shaw και του O. Wilde, ενώ το 1935 επανεμφανίζεται στη δραματουργία με την ανέκδοτη κωμωδία του *Ειρήνη*. ⁵⁴

Αν και διατηρούσε εξαιρετικές σχέσεις με τους εκδότες, ποτέ δεν χρησιμοποίησε τον Τύπο για ίδιον όφελος, αλλά πάντα προωθούσε και στήριζε τις δραστηριότητες των καλλιτεχνών που εκτιμούσε. Υπήρξε υποστηρικτής των Ντάνκαν και των Σικελιανών, συγγράφοντας επαινετικά άρθρα για τις Δελφικές εορτές, ακόμα και για την παράσταση του *Διθύραμβου του Ρόδου*. ⁵⁵ Για το δελφικό εγχείρημα έγραψε στη *Βραδυνή*: «η παράστασις αυτή, όπως και το λοιπό μέρος των εορτών, θα είναι η απολογία της ελληνικής ψυχής εις τα μάτια των ξένων και τα δικά μας», ⁵⁶ ενώ, αντίθετα, δεν αντιμετώπισε θετικά την *Εκάβη* σε σκηνοθεσία του Φώτου Πολίτη αλλά ούτε και την παράσταση του *Αγαμέμνονα* του 1932, διατυπώνοντας αρνητικά σχόλια τόσο για την συγκεκριμένη σκηνοθεσία όσο και για τα σκηνικά του Κλώνη. ⁵⁷ Ο ακαταπρόσητος Διονύσιος Δεβάρης, κατά τα σαράντα χρόνια της δημοσιογραφικής του δράσης, έγραψε πάνω από δύο χιλιάδες άρθρα κοινωνικού περιεχομένου – θέματα: σύστημα υγείας, κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση κ.α. – και σχεδόν 500 άρθρα θεατρολογικού περιεχομένου.

Ο Δεβάρης θεωρούσε αδήριτη ανάγκη για το νεοελληνικό θέατρο μια ενδιάμεση συνθετική δημιουργία, η οποία θα συνδύαζε την ελληνική παράδοση με τις δυτικές θεατρικές τάσεις. Η πεποίθησή του αυτή αποτέλεσε τον άξονα και το γνώμονα τόσο της θεατρικής του εργογραφίας, όσο και της αρθρογραφίας του. Ως νεαρός καλλιτέχνης, «μύστης» του Χρηστομάνου και συνοδοιπόρος του Duncan, συγκρότησε αφενός μια κοσμοπολίτικη ταυτότητα με διαπολιτισμικά στοιχεία, υπερβαίνοντας τετριμμένες θέσεις, αφετέρου αναζήτησε την ελληνικότητα στις καταβολές του ελληνισμού, την αρχαιότητα.

⁵³ Γλυτζουρής, ό.π., (σημ. 2), 360-2.

⁵⁴ Αρετή Βασιλείου, *Εκσυγχρονισμός ή παράδοση; Το θέατρο πρόζας στη Αθήνα του Μεσοπολέμου*, Αθήνα 2005, 36, 56, 64, 233, 315, 359, 445.

⁵⁵ Γιάννης Σιδέρης, *Ιστορία του Νεοελληνικού Θεάτρου: 1794-1944*, τόμ. Β', μέρος Α', Αθήνα 1999, 27, 113, 263 και Γλυτζουρής, ό.π. (σημ. 2) 361.

⁵⁶ Σιδέρης, ό.π. (σημ. 55) και Γλυτζουρής, ό.π. (σημ. 55).

⁵⁷ Διονύσιος Δεβάρης, «Η χθεσινή πρώτη του Εθνικού: Ο *Αγαμέμνων* του Αισχύλου», εφ. *Αθηναϊκά Νέα*, 20 Μαρτίου 1932.

AIKATERINI DIAKOUMOPOULOU-ZARAMBOUKA

Dennis Devaris: The theatrical action and his contribution to the revival of ancient drama in the early 20th century

Denis Devaris was actor, playwright, director and journalist. In the early 20th century debuted as an actor of the “New Stage” by K. Christomanos. In 1910 with the troupe of Raymond Duncan he toured the United States performing Orestes in *Electra* of Sophocles. Devaris spearheaded the protests against the *Electra* of Hofmannsthal, which was played in 1910 in New York, believing that desecrated the ancient Greek drama. Returning to Greece he worked as editor of Athenian newspapers. He was a staunch supporter of Duncan, the Sikelianos and the Delphic Idea, while through their writing frequently expressed the views and judgments about the revival of ancient drama.

